

Gönderim Tarihi: 22.12.2020

Kabul Tarihi: 09.03.2021

55/1 NUMARALI LEHİSTAN AHİDNAME-İ HÜMAYUN DEFTERİNE GÖRE XVII-XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI-LEHİSTAN İLİŞKİLERİ

Ottoman-Poland Relations during XVII-XVIII. Centuries according to 55/1 Lehistan
Ahidname-i Hümayun (Imperial Treaties) Book

Rukiye ÖZDEMİR

Dr. GAZİANTEP

rukiyeozdemir2715@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2328-8989

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti kendine has bir diplomasi anlayışı geliştirmiştir. Günümüzde T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Asafî fonunda Düvel-i Ecnebiyye Defterleri adı altında Osmanlı diplomasi tarihi ile ilgili birçok defter bulunmaktadır. Bunlardan 55/1 numaralı defter, Lehistan'a aittir. Osmanlı-Lehistan arasında XVII-XVIII. yüzyılda imzalanan birçok ahidnameyi içermekle birlikte erken tarihli defter olma özelliğine sahiptir. Ayrıca sadece ahidname kayıtlarını değil, şikâyetleri, yol izin hükümleri, içki alım izinleri, kilise keşif ve onarım izni ile Katolik kiliselerde ayin serbestliği, esir değişimi ve sınırlardaki Tatarlar'ın olumsuz faaliyetlerini engellemeye yönelik hükümleri de içermektedir. Bu çalışmada Osmanlı-Lehistan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler içeriğindeki ahidnameler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Osmanlı, Lehistan, Ahidname, Lehistan Ahidname-i Hümayun Defteri

Abstract

The Ottoman State has developed a unique understanding of diplomacy in the historical context. There are several books preserved by the T.R. Presidency State Archives on the history of Ottoman diplomacy under the name of Düvel-i Ecnebiyye (Foreign States) Notebooks in the Bab-ı Asafî (Grand Vizier's Mansion) fund in the Ottoman Archives. The number 55/1 of these books is designated to Poland. It contains numerous ahidnames (treaties) signed between Ottoman and Poland in the XVII-XVIII. centuries, it also is an early dated notebook. Moreover, it includes complaints, road permit decrees, permits for alcohol purchases, and church exploration and repair, freedom for rituals in Catholic churches, exchange of prisoners, and provisions to prevent the negative activities of Tatars in the borders additional to the ahidname records. This study analyzes the political and diplomatic relations between the Ottoman Empire and Poland over the ahidnames in this context.

Keywords: Diplomacy, Ottoman, Poland, Ahidname (Treaty), Poland Ahidname-i Hümayun (Imperial Treaty) Book

1. GİRİŞ

Genel çerçevede “dış ilişkilerin yürütülme biçimine dair kaidelerin tümü” olarak tanımlanan diplomasi (Kürkçüoğlu, 1980, s.312), dış politikanın temel unsurudur. Kelime olarak eski Yunancadaki “ikiye katlamak, üzerinde imza

bulunan ikiye katlanmış kağıt belge” (Kütükoğlu, 1994, s.360), anlamlarına gelen diploma sözcüğünden türetilmiş olup zamanla devletlerarası ilişkileri tanımlamak için kullanılmıştır (Tuncer, 2002, s.11-13). Bu bağlamda diploması uluslararası ilişkiler tarihidir. Uluslararası ilişkiler tarihi, belgelerle doludur ama özü, hükümdarların, cumhurbaşkanlarının, başkanların, sadrazamların, dışişleri bakanlarının, kabinelerin giriştiği eylemlerdir. Yani diploması ya da diploması tarihi, devletlerin birbiriyle ilişki kurma biçimlerine dair kararlar bütünü ya da farklı çıkarları temsil eden dış politikaların etkileşimidir (Kodaman & Akçay, 2010, s.76). Bu anlamda diploması, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır. Veya diploması bir uzlaşma sanatıdır. Yani diploması, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı çıkarlarını, uzlaştırmak ve her iki tarafın yararına çözümler bulmak amacıyla başvurdukları bir yöntemdir (Özkan, 2017, s. 15). Diploması ile ilgilenen yabancı araştırmacılardan Silviu Negut ve Andrea Gage¹ da buna uygun tanımlamalar yapmışlardır. Devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerini düzenleyen diplomatiğin bir ilim olarak ortaya çıkması Mübahat Kütükoğlu'na göre pratik bir ihtiyaçtan doğmadır².

Tarihte uzun bir zaman dilimi ile çeşitli bölgelere hâkim olan Osmanlı Devleti kuruluşuyla birlikte genişlemesine paralel olarak etkileşimde bulunduğu devletlerle kendine özgü bir diploması örneği sergilemiştir. Bu çerçevede kuruluş yıllarında “*Ad hoc*”³ (Erdem, 2008, s.8-9), diploması olarak adlandırılan tek yanlı ve geçici diplomasıyı benimseyerek (Tuncer, 2002, s.14), sürekli elçiliklerin ilk kez açılmaya başlandığı 1793 yılına kadar Ad hoc diploması yöntemini uygulamıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti kendisini temsil eden bir elçinin, kendisinden güçsüz olan devletlerin topraklarında sürekli olarak bulundurulmasını gereksiz görmüştür. Nitekim Avrupa devletleri XV. ve XVI. yüzyıllardan itibaren sürekli

¹ “Diploması, devletlerin yabancı devletler ile ilgili politikalarının uygulanması ve geliştirilmesi için bir araçtır.” (Negut & Gagea, 2010, s.152-153).

² “Ortaçağ Avrupası'nda savaşlar sonucu kaybolan belgelerin yenilenmesi sırasında sahtelerinin de düzenlenmiş olması hakiki ve sahte belgelerin tesbiti işini gündeme getirmiş ve bunların özelliklerinin belirlenmesi konusundaki çalışmalar neticesinde diplomatik ilmi doğmuştur.” (Kütükoğlu, 1994, s. 360).

³ “Ad hoc diploması tek yanlı ve süreklilik göstermeyen bir diploması çeşididir. Bu diploması anlayışı çerçevesinde, bir devlet tarafından gönderilen elçilerin diplomatik eylemleri sadece belirli konu ya da konuları ihtiva etmekte, elçiler görevlerini ve amaçlarını yerine getirdikten sonra ülkelerine dönmektedirler. Ad hoc diploması, ülkeler arasında diplomatik temas; kısa süreli, dar kapsamlı ve tek taraflıdır. Bir devletten ötekine, belli sorunların görüşülmesi, törenlere katılımın veya savaş açıldığının bildirilmesi, barış koşullarının müzakeresi ya da belli haberlerin iletilmesi amacıyla elçi gönderilir.” (Erdem, 2008, s.8-9). Ayrıca Adhoc diploması hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. (Arı, 2004, pp. 36-65).

diplomasiyi benimserken, Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıl sonuna kadar “*Ad hoc*” diplomaside ısrarcı olmuştur (Erdem, 2010, s. 1).

İlerleyen dönemler Osmanlı Devleti için 1718 Pasarofça Antlaşması'yla önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Pasarofça antlaşmasına göre ilk kez batının üstünlüğü kabul edilerek Osmanlı Devleti Avrupa merkezlerinde geçici elçilikler açmaya başlamıştır (Yalçınkaya, 2002, s. 470-502). Ve bu süreç III. Selim döneminde sürekli elçiliklerin açılmasıyla 1818 yılında yapılan ve uluslararası kor diploması kurallarının belirlendiği Aix la Chapella Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Bundan sonra diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti de uluslararası diploması kurallarını kabul etmiştir⁴ (Kurtaran, 2015, s. 117-118).

Bilindiği üzere Osmanlı diploması kaynaklarını genel anlamda Düvel-i Ecnebiyye Defterlerindeki Name-i Hümayunlar, Sefâretnameler, Sınır Tahdit Raporları ile Ahidname-i Hümayunlar oluşturmaktadır. Bunlardan Nâme-i Hümayunlar, Osmanlı padişahlarının yabancı devletlerin hükümdarları yanında vassal durumundaki beylere, imtiyazlı bölgelerin idarecilerine yolladığı mektupları ifade eder. Edebî metin kurmakta mahir divan kalemî memurları tarafından yazılan ve Divanıhümayun Kalemî'nde düzenlenen her name mühimme defterlerine kaydedilirken XVII. yüzyılın sonundan itibaren name-i hümayun defterlerine kopya edilmeye başlanmıştır. Bu defterlere ayrıca diğer hükümdar ve beylerden Osmanlı hükümdarına gelen mektuplar da kaydedilmiştir. Fakat name-i hümayun ifadesi yalnızca Osmanlı padişahından giden mektuplar için kullanılmıştır (Ertuğ, 2019, s.346).

Osmanlılar'da elçilik heyetlerini belirtmek için kullanılan sefâret tabiri, aynı zamanda bu heyetin başında yer alan elçinin veya sefirin faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları da tanımlayarak Sefâretname teriminin oluşmasını sağlamıştır. İlk dönemlerden itibaren ve daha yaygın biçimde sefir yerine elçi kelimesi kullanılmakla beraber bunların raporları sefâret-name diye anılmıştır.

⁴ “Osmanlı Devleti'nin 1818 yılında uluslararası diploması kurallarını kabul etmesi, Avrupa devletler sistemine girmesi için önemli bir adım olmakla birlikte, diplomasisindeki değişim/bozulma sürecini anlamamız için de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim “Hiçbir Avrupalı Hristiyan devleti eşit şartları haiz muhatap kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak” ve “Hiçbir devleti kendi ile eşit şartlarda görmeme” olarak şekillendirmişti. 1815 (Viyana Kongresi) ile başlayan bu yeni süreçte ise görüldüğü üzere devlet rakip olarak bile görmediği Avrupa devletlerinin uluslararası diploması kurallarını kabul ederek, bir nevi kendi belirlediği diploması kurallarını terk etmeye mecbur hale getirilmiştir. Nitekim aynı yüzyılın ikinci yarısında imzalanan Paris Barış Antlaşması (1856) süreci daha keskin hale getirmiş ve antlaşma ile “Osmanlı Devleti'nin Avrupa hukuk kurallarından faydalanması ve topraklarının Avrupalı devletler tarafından korunması” kararlaştırılmıştır.” (Kurtaran, 2015, s. 117-118).

Sefâretnameler'in düzenlenmesi yalnız Osmanlılar'a ait bir husus olmayıp devletlerin başka hükümetler katına kalıcı veya geçici olmak üzere gönderdikleri elçilerin dönüşlerinin ardından birer rapor sunmaları örneklenebilen bir olgudur (Beydilli, 2009, s.289).

Sınır Tahdit Raporları ise elçilerin sefâret raporlarını tamamlayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Herhangi bir antlaşma sonucunda sınırların belirlenmesi amacıyla görevlendirilen Sınır Tahdit Komisyonları'nın kaleme aldıkları yazılardan oluşmaktadır. Bu raporlar gerek diploması tarihine ışık tutması gerek yapılan barış antlaşmalarını ve bunları takiben sefâretlerin oluşturulması açısından önem arz etmektedirler (Kurtaran, 2015, s. 129-130). Ahidname-i Hümayunlar ise aşağıda ayrı bir başlık halinde irdeleneceği için burada ayrıca değinilmemiştir.

2. AHIDNAME-İ HÜMAYUNLAR

Ahidname, vasiyet etmek, ısmarlamak, yemin edip söz vermek, emân vermek ve zimmetine almak anlamındaki Arapça "*Ahd*"⁵ ile Farsça "*name*"⁶ (*mektup, kitap*) kelimelerinden meydana gelen birleşik bir isimdir. Ahidname-i Hümayunlar⁷ ise Osmanlılar'da hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen belgedir (Fayda, 1988, s.535). Sözlükte, muahede veya antlaşma kâğıdı, bir muahedenin şartlarını içine alan ve iki tarafın da imzasını taşıyan kağıt (Devellioğlu, İstanbul 2001, s. 16) şeklinde açıklanan Ahidname-i Hümayunlar, diğer ülke hükümdarlarına Osmanlı hükümdarı tarafından verilen ticari imtiyazları veya sulh antlaşmaları ile bunlarla ilgili olarak ortaya çıkan yeni durum ve şartları içeren resmi belgelerdir (Kütükoğlu, 1998, s. 167).

Ticari imtiyaz vermek ve sulhu sağlamak amacıyla oluşturulan ahidnameler genel olarak yedi rükün ve dört şart üzere yazılmaktadır. Şekil ve içerik açısından ilk olarak Allah'ın, Hz. Peygamber ve Dört Halife'nin isimlerinin zikredilmesi, Allah'ın yardımı ve Hz. Peygamber'in şefaatinin istendiği "*Davet*"⁸

⁵ "Ahd, masdar olarak, "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek; söz vermek" manalarına geldiği gibi, isim olarak, "emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz" anlamlarına da gelir. Ahidde hem yemin hem de kesin söz verme anlamı vardır." (Küçük, 1988, s.532-533).

⁶ "Mektup, tahrirat ve muhâbir. Ahvali zatiyye hakkında yazılıp bir taraftan diğer tarafa gönderilen kağıd pare ve kitap" (Muallim-i Nâci, 2009, s. 535).

⁷ "Ahidname, lugatlarda "muahede" veya "antlaşma kâğıdı" gibi kısa tarifleri yanında, "antlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kağıt" şeklinde de tarif edilmektedir. Ahidname-i Hümayunlar ise Osmanlılar'da yabancı devletlere verilen ticari imtiyazları veya sulh antlaşmalarını ihtiva eden belgedir." (Kütükoğlu, 1988, s.536).

⁸ "Hazret-i Hudâ-yı makâl-ı cell-i şânihu 'ani'ş-şebîhi ve'l-misâl meyâmin-i te'yidât-ı ezeliyye ve tevfi-kât-ı lem-yezliyyesiyle hazret-i sultân-ı taht-nîşîn olan mefhâr-ı evlâd-ı

rüknuyle başlamaktadır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 4). Ahidnameler padişah taahhüt belgesi olduğundan veren “Padişah'ın Tuğrasını”⁹ taşımaktadırlar. Bir kısım muahedeler ise beratlarda olduğu gibi “Nişan Formülü” ile başlamaktadır (Gökbilgin, 1992, s. 55). Devamında padişahın sahip olduğu yerlerle birkaç nesil öncesine inen ve ecdad isimlerinin sıralandığı “Unvân rüknu” bulunur (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.4, 8-9, 12-13, 22). Bunu takiben, “Elkâb”¹⁰ ve “Dua”¹¹ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.12) rükunleri yer alır. Daha sonra antlaşmanın verilmiş sebep ve şartlarının izahının yapıldığı “Nakil-Dibâçe” kısmı gelmektedir (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 5, 6, 7, 8). “Ahidname Maddeleri” bölümü ise antlaşmaların türlerine göre farklılıklar göstermektedir. Sulh ahidnamelerinde kararlaştırılan hudutlar, kale ve bina inşa ile tamirleri, savaş esirlerinin durumu, savaş tazminatı ile daha önceki antlaşmaların hangilerinin geçerli hangilerinin hükümsüz olduğu belirtilir. Ticari mahiyetdeki ahidnamelerde ise devlet tebaasına Osmanlı topraklarında seyahat, ikâmet ve ticaretleri sırasında tanınacak haklarla şartları ihtiva eder. Ahidname şartlarının bitiminde ise bunlara riayet edileceğine dair “Te'kid rüknu”¹² (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.15-20) yer almaktadır ki bu kısımda antlaşmaya sadık kalınacağına, karşı taraftan zarar gelmedikçe antlaşmanın bozulmayacağına ve tarafların bu konuda hassas davranmaları gerektiğine dikkat

benî Âdem maksûd-ı âferinîş halik-ı 'âlem-i hâtem cümle rûsl ü enbiyâ pişvâ-yı zümre-i asfiyâ mahrem-i haram lî-ma'Allah Muhammed Resûlullâh sallallahu 'aleyhi ve sellemîñ mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtı mûvâfakâtı ve cihâr-yâr-ı güzîn rıdvânullâh te'âlâ 'aleyhim ecma'in ve cemî' evliyâ-yı 'izâm-ı hidâyet-karîn ve etkîyâ-yı kirâm-ı sa'âdet-rehîniñ ervâh-ı mukaddeseleri mürâfikâtı ile.”

⁹ Ancak defterlerde kayıtlar, orijinal metnin kopyalarını içerdikleri için tuğraya yer verilmemiştir. Sadece tuğranın bulunduğu yere “Mahall-i Tuğrâ”, “Mahall-i Tuğrâ-i Garrâ” ve “Mahall-i Tevki” kaydı düşülmüştür. (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 4, 8, 22).

¹⁰ “Padişahların, vezirlerin, beylerbeylerin, sancakbeylerin makam sahibi kişilere veya yabancı hükümdarlara hitap ederken sıfatlarının belirtildiği bölümdür. Elkâblar yazılan kişiye göre değişiklik göstermektedir.” (Kütükoğlu, 1995, s.51-54).

¹¹ Dua kısmı metni verilen kişiye göre değişmektedir. Müslümanlar hakkında Allah'tan şan ve şereflerinin artması, rütbe ve payelerinin yükselmesi ile yüceliklerinin devamı için temennilerde bulunulurken “hutimet avâkibehû bi'l-hayr” şeklinde ibareye yer verilmiştir. Hristiyanlar için “hutimetü 'avâkibehüm bi'l-hayr ve'r-reşâd” şeklinde kullanılan dua formülünde ise, muhatabın iyi bir âkibet, hayırlı bir sona erişmesi ve İslâm dinini kabul edip hidâyete erişmesi istenmektedir. Bk. (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.22).

¹² “Cenâb-ı celâlet-me'âbım tarafından îmân-ı gulâz ile yemîn ederim ki yeri ve göğü yokdan var eden Perverdigâr celle celâlihu hakkıyçün ulu Peygamberimiz iki cihân güneşi Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellemîñ mu'cizâtı hakkıyçün minvâl-i meşrûh üzre mu'âhede olunan mâddelerden cüz'î vü külli bir husûsda tehallûf ü tecâvüz olunmaya. Müddet-i bekâ-yı devlet rûz-ı efzûn ve zamân-ı saltanat-ı ebed-makrûnumda bu sulh u salâh mukarrer ü pâyidâr ve bu 'ahd u emân sâbit ü ber-karâr olup 'umûmen ol-vilâyetleriñ re'âyâ vü berâyâsı sâye-i sa'âdet ve zill-ı himâyetde âsûde-i hâl ve müreffehü'l-bâl olalar.”

çekilmektedir. Ve nihayetinde ahidnameler “*Antlaşma Tarihi*¹³” (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.7) ve “*Mahall-i Tahrîr*¹⁴” (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.8) kısımları ile son bulmaktadır. Bu bilgiler ışığında aşağıda 1016-1173/1607-1759 tarihli Lehistan Ahidname-i Hümayun Defteri'nin tanıtımı yapılacaktır.

2.1. Lehistan Ahidname-i Hümayun Defteri

Osmanlı Devleti'nde merkez teşkilatının en yüksek karar mekanizması ve yargılama organı olarak Divanihümayun teşkil edilmiştir. Devlete ait önemli askeri, idari, mali, adli, örfi işlerle birlikte müracaat edenlerin şikâyetlerinin de dinlendiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. XI). Osmanlı merkez teşkilatının en önemli kurumu olarak Divanihümayun'un çeşitli kalemleri mevcuttur. Bunlar kuruluşun 1835'te nezaretler öncesine kadar Sadâret Mektubî, Sadâret Kethüdası, Beylik (Dîvân), Tahvil (kese veya nişan), Ruûs, Âmedî ile Teşrifatçılık, Vak'anüvislik, Divanihümayun Hocaları, Divanihümayun Tercümanları ve Hazine-i Evrak (Arşiv) gibi bölümlerden müteşekkildi (Halaçoğlu, 2003, s. 20; 21-27).

Âmedî kalemi ahidname metinleri ile bunlara ait görüşmeleri içeren mazbatalar ve protokollerin hazırlanmasından sorumlu idi. Ayrıca Âmedî kaleminde tutulan defterlerin bir kısmı “*Düvel-i Ecnebiyye*” olarak adlandırılmıştır (Türe & Kaynar, 2017. s. 42). Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'nde Amerika, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Avusturya, Lehistan vesair devletler ile ilgili konular bulunmaktadır. Ayrıca konsolos, yabancı tüccarlar ve yabancı elçilerden gelen her türlü yazışmalar ile yabancı gemilere verilen izinler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra menzil ve yol hükümleri, tüccar beratları ile bazı nizâmmelerin kayıtları da yer almaktadır (Kurtaran, 2015, s. 118).

Çalışmaya konu olan defter, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde A. {DVNSDVE.d kodunda 55/1 numara ile kayıtlıdır. Ebrusuz ciltli, 46x17 cm. boyutlarında, sayfa usulü olarak tutulmuş olup toplam 49 sayfa bulunmaktadır. Defterde, başlangıçta numaralı 1. ve 2. sayfalar ile ortadaki 21 numaralı ve sondaki 49 numaralı dört sayfa boş bırakılmıştır. Defterin sayfa ve hüküm numaralarının sonradan verildiği anlaşılmaktadır. Defter genel hatlarıyla ilk olarak Leh Müttelik Başbuğlarının imzalarının yer aldığı yazının tercümesiyle başlamaktadır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.3). Ardından sırasıyla

¹³ “Bu ‘ahidnâme-i şerîfimiz bizim ulû Peygamberimiz Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallallâhu ‘aleyhi ve sellemiñ hicreti târihinden biñ on altı senesi şehr-i Rebî‘ül-evveliniñ yigirminci gününde [20 Ra. 1016/15 Temmuz 1607] Dârü's-saltanatü'l-‘Aliyye-i Mahmiyye-i Kostantiniyye'de yazılmıştır.”

¹⁴ “Tahrîren Fî evâhir-i şehr-i Ramazânü'l-mübârek. Sene-i sitte ve ‘ışrîn ve elf. [Evâhir-i N. 1016 / Aralık 1607-Ocak 1608].”

1016/1607 (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.4.}, 1026/1617¹⁵ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.7), 1050/1640¹⁶ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.8), 1078/1667 (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.12), 1089/1678¹⁷ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.16) yılı ile, 24 Receb 1110 / 26 Ocak 1699¹⁸ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.22) tarihli antlaşmalar yer almaktadır. Ahidnamelerin akabinde toplam 110 adet olan hüküm ile defter son bulmaktadır. Lehistan Ahidname-i Hümayun Defteri hakkında verilen bu bilgilerin ardından aşağıda sırasıyla defterde yer alan antlaşmalar üzerinden siyasi gelişmeler ve bu ahidnamelerin diplomatik özelliklerine değinilecektir.

2.1.1. 1016/1607 Yılı Ahidnamesi

Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde ilk temas VI. Vladislas Yagellon (1434-1444) zamanında başlamıştır. Süreç içerisinde Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne bağlanması ve Boğdan'ın Türk nüfuzu altına girmesiyle kuzeyde Rus ve Lehliler'le doğal olarak temaslar ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1489'da İstanbul'a gelen Nikola Feiley Osmanlı-Lehistan ahidnamesini almıştır. Daha sonra 1492 yılında Lehistan kralı Albert Yagellon döneminde bu ahidname yenilenmiştir. Lehistan elçileri 1489 tarihli ilk ahidnamenin süresi doldukça süreyi uzatmak için Osmanlı'ya gelmişlerdir. Nitekim 1500 yılında da süresi dolan ahidname tekrar yenilenmiştir. Böylece bu ahidname 1525 senesinde beş, 1532'de üç yıllığına yenilenirken 1549'dan itibaren 1553 senesine kadar her yıl yenilenmiştir (Uzunçarşılı, 2011, s. 479-482).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında batı ve doğudaki rakiplere kesin bir üstünlük kurulmasıyla Macaristan, Erdel ve Kırım üzerinde hâkimiyet kurulmuştur. Moskova karşısında ise himayeci bir politika güdülmesi XVI. yüzyıldan sonraki Osmanlı-Lehistan ilişkilerini biçimlendiren faktörlerdendir. Sultan Süleyman'ın ardından Osmanlı ihtişamında belli bir sönme yaşanmıştır. Sokullu Mehmet Paşa zamanında Osmanlı Devleti'nin hala eski gücünde olduğu görülse de, Sokullu Mehmet Paşa sonrasında Osmanlı'nın uzun vadede hiç dinmeyecek sistem krizine girdiği de kesindir (Öztürk, 2017, s.228). Türkler'in İran ve Avusturya harplerine ilaveten ağır bir merkezi siyasi krize girdikleri bu dönemde Lehistan, Doğu Avrupa'nın en etkin gücü olmuştur. Kendi ürünü olan Kazaklar'ın Karadeniz'e indikleri bu süreçte Karadeniz adeta Kazak Denizi haline gelmiştir. Kuzey ve güney Karadeniz sahillerinin yağmalanması ile Kazak tehditleri İstanbul'da da hissedilmiştir (Öztürk, 2004, s. 342). Kazaklar küçük (20 m x 4 m) ve kullanışlı

¹⁵ Vezir İskender Paşa tarafından verilmiştir.

¹⁶ Sultan İbrahim'in cülusunda Leh kralına yazılmıştır.

¹⁷ Veziriazam Mustafa Paşa'nın mevcut olan 1672 Bucaş antlaşması ile 1676 yılında imzalanan ahidnamenin yenilemesiyle oluşturulmuştur.

¹⁸ Karlofça Antlaşması'nın içeriğindeki Lehistan muahedesidir.

Şayka (Cajka) adı verilen vasıtalarla, Karadeniz'deki yağma hareketleriyle (özellikle Zaporog Kazakları) deniz yoluyla doğrudan Osmanlı topraklarına hücum ederek Hristiyan aleminde büyük bir şöhret kazanmışlardır. Nitekim 1594, 1601 ve 1606'da Akkerman'a, 1602 ve 1606 yıllarında ise Kili'ye yağma hareketlerinde bulunmuşlardır (İnbaşı, 2011, s.482-483).

Genel hatlarıyla 1607 öncesine kadar değerlendirilen Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin tarihi süreci, yerine göre değerlendirmeye tabi tutulan antlaşmalar ekseninde, genel değerlendirmeler şeklinde verilecektir. Bu bağlamda 1607 tarihli antlaşmanın maddelerinden anlaşılacağı üzere Kazak eşkiyalarının Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarını tekrar yağmalaması üzerine anlaşmazlık ve karışıklık çıkmıştır. Yaşanan çatışmalar neticesinde Leh kralı I. Ahmed'e mektup göndererek dostluk talep etmiştir. Böylece daha önce III. Mehmed döneminde verilen muahedenin devamı niteliğinde ahidname yenilenmiştir (A.İDVNSDVE.d.55/1, s.4).

Ahidname, “*Davet*” rüknü ile başlamakta ve “*Mahall-i Tuğrâ*” ile devam etmektedir. Bu kayıttan sonra “*Ben ki...*” şeklinde devam “*Unvân*” kısmı gelmektedir. Elkab kısmında Leh kralı halen Leh, Rusya, Bosna vesair yerlerin ulu dukası olarak verilmiştir (A.İDVNSDVE.d.55/1, s.4). Elkab'ın ardından hem Osmanlı Devleti'nden hem de Kırım Hanı'ndan Lehistan'a herhangi bir zarar verilmeyeceği belirtilmiştir. Aynı zamanda ne Leh kralından ne Kazak eşkiyelerinden ne de diğer dukalardan Osmanlı Devleti'ne zarar verilmemesi ve Lehistan'ın Osmanlı'nın düşmanına düşman, dostuna dost olması şartı koşulmuştur (A.İDVNSDVE.d.55/1, s. 5). Bununla birlikte her iki taraf için karşılıklı olarak esir hakları ve değişimi ile denizden ve karadan yapılan ticaret kuralları belirlenmiştir. Ayrıca Kırım ve Tatar'dan, Leh tarafına herhangi bir yönelim olmaması ve Boğdan voyvodasının da Leh kralına saldırmaması bu antlaşma ile taahhüt edilmiştir (A.İDVNSDVE.d.55/1, s. 5-6). Ahidname'de son olarak dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek antlaşmanın imzalandığı yer ve antlaşma tarihi yazılmıştır (A.İDVNSDVE.d.55/1, s. 7).

İmzalanan bu antlaşmayla sınır ihlalleri ve esir değişimi konuları çözülmüştür. Ayrıca uzun zamandan beri taraflar arasında kabul gören dostluk ve ticari şartlar iki ülke arasında yeniden kabul edilerek haklar karşılıklı olarak güvence altına alınmıştır.

2.1.2. 1026/1617-1618 Yılı Ahidnamesi

Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde 1607'deki ahidnamedeki dostlukla birlikte iki devlet arasında Turla (Dinyester) sınır olmuştur. Osmanlı Devleti Kırım Hanı'nı Lehistan'a akın yapmayı yasaklamış buna mukabil Lehistan kralı da Erdel ve Boğdan iç işlerine müdahale etmemeyi kabul etmiştir. Ancak her iki tarafın

taahhütlerine rağmen Kırım Hanı Lehistan'a tecavüzden vazgeçmediği gibi Lehliler de Kazaklar vasıtasıyla Osmanlı sahillerini vurarak Boğdan meselesinden dolayı sürekli çatışmalar yaşanmıştır (Uzunçarşılı, 2009, s. 128).

Kazaklar 1609-1613 yıllarında Tuna taraflarına, 1614 yılında Kefe ile Trabzon ve Sinop'a baskınlar yaparak yağma hareketlerine devam etmişlerdir (İnbaşı, 2011, s.483). Özellikle 1617'de Lehistan'a tabi Kazaklar taaruzlarda ve sulhu bozacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine 1617 yılında İskender Paşa Budin, Kanije ve Bosna'dan asker toplayarak Erdel, Boğdan ve Eflak voyvadaları ile Boğdan vilayetindeki Turla (Dinyester) suyu kenarında Borile adlı palankada buluşulmuştur. Ve Leh kralının askeriyle Bazarca adı verilen yerde savaşılmaya başlanmıştır. Çarpışmalar esnasında Lehistan barış isteğinde bulunarak 1617 tarihli bu ahidname imzalanmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 7-8).

Ahidname'de, “*Davet rükni*” ve “*Mahall-i Tuğrâ*” kısımları bulunmamaktadır. Antlaşmada “*Ben ki...*” şeklinde başlayan “*Unvân*” kısmı bulunmaktadır. Elkab kısmında ise İskender Paşa'nın Mekke, Medine ve Kudüs-i Şerif ile yedi iklim ve dört köşenin padişahı, ulu şehen-şahı hazretlerinin kulu olduğu yazılmıştır. Elkab'ın ardından savaşa katılan taraflar ve savaş mahaline yer verilmiştir. Akabinde savaşın çıkmasına Kazak eşkıyası ve Tatar taifesinin sulha aykırı davranışları sebep olarak gösterilmiştir. Ahidname'de Lehistan, Kazaklar'ı, Özi (Dinyeper) suyundan Karadeniz'e çıkarmamak ve Erdel, Boğdan ve Eflak'ın iç işlerine karışmamak konusunda taahhütte bulunmuştur. Buna mukabil Osmanlı Devleti de Tatarlar'a akın yaptırmamayı taahhüt etmiştir. Daha sonra Türkçe ve Leh dilinde yazılan antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek antlaşma tarihi Arapça olarak yazılmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 7-8).

İmzalanan bu antlaşmada Tatar taifesinin Kazaklar gibi sulha aykırı davranarak bozgunculuk hareketlerinde bulunmuş olmalarının beyan edilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca bu ahidname ile Karadeniz'de Özi nehrinin sınır olarak kabul edilmesi, Kazaklar'ın işgalini kısa süreliğine olsa da önlemiştir. Bununla birlikte bu muahede ile Erdel ve Boğdan'ın iç işlerinde bağımsız olması sağlanmıştır. Ahidname'de Kırım Hanı'nın (Tatar taifesinin) sulha aykırı hareket etmeyeceği Osmanlı tarafından taahhüt edilmiştir. Buna mukabil antlaşmada Osmanlı'nın Kırım Hanı'na sulha aykırı hareket etmemesi konusunda talimat vermiş olduğu görülmektedir (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.8).

2.1.3. 1050/1640 Yılı Ahidnamesi

Osmanlı-Lehistan ilişkileri 1617 yılında imzalanan antlaşmadan kısa bir süre sonra (1618) Lehistan'ın Boğdan iç işlerine müdahalesi ve Boğdan Beyi Gratyani Gaspar'ı himaye ederek Osmanlılar karşısında güçlendirmeye çalışması nedeniyle yeniden bozulmuştur. Bunun üzerine Özi Beylerbeği İskender Paşa

Gaspar'ın ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış, pek çok Leh beyini de esir almıştır (Kasalak & Güzdüz, 2003, s. 130-131). Devam eden bu hadiseler sebebiyle 29 Nisan 1621 tarihinde II. Osman, Lehistan üzerine sefer düzenlenmesine karar vermiştir. Padişahın da katıldığı bu seferde Kırım Tatar birlikleri de yer almıştır. Osmanlı kuvvetleri tüm çabalarına rağmen Lehliler'i mağlup edemese de Boğdan voyvodasının isteğiyle Hotin antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Hotin, eskiden olduğu gibi Boğdan'a geri verilmiştir. Kazaklar da Osmanlı ülkesine saldırmayacaklarına dair söz vermişlerdir (Baykal1999, s. 377-380).Ve iki ülke arasındaki sınır Dinyester nehri kabul edilmiştir (Kolodziejcz, 1998, s. 254).

II. Osman'ın öldürülmesinden sonra tahta geçen IV. Murad devrinin başından sonuna kadar Kırım Hanlığı'nın karışık durumu ve Kazak taarruzları Osmanlı Devleti'ni uğraştıran başlıca meseleler arasında yer almıştır. Ordu ve donanma sevki, Özi suyu üzerinde kaleler inşasıyla Kazaklar'ın denize çıkmalarının önlenmesi gibi meseleler halledilmeye çalışılmışsa da tamamen çözülememiştir. Nitekim Kazaklar'ın 20 Temmuz 1624 tarihinde Boğaziçi'ne kadar girip Sarıyer, Tarabya ve bilhassa Yeniköy'de yağmalar yapmaları kısa süre içinde bertaraf edilse de İstanbul'da büyük bir yankı uyandırmıştır (İnbaşı, 2011, s.483). Devam eden bu olaylar süreç içerisinde yeni antlaşmaların imzalanmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri 9 Eylül 1630 tarihinde Özi Beylerbeyi Murtaza Paşa tarafından Lehliler'le imzalanan yedi maddelik antlaşmadır. Bu muahede ile Lehistan Kırım'a vergi vermeye devam ederek, Kazaklar'ı buldukları adalardan çıkarmayı kabul etmiştir. Osmanlı Devleti ise Kırım akınlarına mani olacağını taahhüt etmiştir. Ancak bir süre sonra ilişkiler tekrar bozulmuştur. Lehistan topraklarına giren Abaza Paşa, Hotin Kalesi civarında Eskitabur adlı yere gelerek 22 Ekim 1633 tarihinde Kamaniçe Kalesi önündeki mevzilere saldırmış lakin kaleyi kuşatamayarak geri çekilmiştir. Bu sırada İstanbul'a gelen Leh elçisi Alexandre Trzebinski padişah tarafından kabul edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda taraflar arasında uzlaşma sağlanamamıştır. Ruslar'ın şiddetli saldırısına maruz kalan Lehistan, yeniden barış teklifinde bulunmak zorunda kalmıştır. Böylece 27 Temmuz 1634 tarihinde Murtaza Paşa Trzebinski ile bir muahede imzalanmıştır. Bu yedi maddelik antlaşmada Osmanlı Devleti, Bielgorod bozkırlarında yerleşen Tatarları buldukları yerden kaldırmayı, Lehistan ise Zaporog Kazakları'nı kontrol altına almayı taahhüt etmiştir (Yılmaz, 2006, s. 177-183).

Özellikle XVII. yüzyılın başından sonuna kadar Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde iki hasım konumundaki Zaporog Kazakları'yla Kırım Hanlığı adeta birleşerek yeni bir güç oluşturmuşlardır. Bu durum sonucunda Osmanlı'nın isabetsiz politikasını bahane eden Kırım Hanı isyanını başkaldırıya dönüştürmüştür. Lehistan hakimiyetindeki Kazak isyanı da Lehistan'ı uğraştıran başlıca mesele halini almıştır (Öztürk, 2017, s.231).

Lehistan cephesinde ise 1640'larda yeni sahneye çıkan büyük lider Hemilnitski Kazak hareketini yeni bir boyuta taşımıştır. Bu tarihte büyük tarih içine dâhil olan Kazak-Ukrayna sorunu, aynı zamanda Polonya meselesinin başlamasının temel nedeni olacaktır (Öztürk, 2008, s.254.) Hemilnitski öncelikle Osmanlı'ya başvurarak Eflak-Boğdan örneğinde bir vassallık statüsünü kendine yeterli görerek Osmanlı'dan himaye talep etmiştir. Ancak Osmanlı Kırım Hanı ile arasının açılmasını göze alamayacak durumda olduğundan bu durumdan faydalanamamıştır (Öztürk, 2017, s.231).

Süreç içerisinde IV. Murad vefat etmiş yerine Sultan İbrahim tahta geçmiştir. Sultan İbrahim'in cülusu üzerine Leh kralı Vılad Lakoş Mayıs 1640 tarihinde elçi göndererek 27 Temmuz 1634 tarihli ahidnamenin devamını talep etmiş¹⁹ (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.9), böylece Osmanlı-Lehistan antlaşması dönemin koşullarına göre tekrar yenilenmiştir.

Ahidname, “*Davet*” rüknü ile başlamakta bunu “*Mahall-i Tuğrâ-i Ğarrâ*” kaydı izlemektedir. Bu kayıttan sonra “*Ben ki...*” şeklinde devam eden “*Unvân*” kısmı gelmektedir. Elkab kısmında Leh kralı halen Leh, ve Luka ve Rusya ve Morsiye ve Maruta ve Liponya'nın dukası ve Estosa vilayetinin varisi olarak verilmiştir. Elkab'ın ardından dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek antlaşmanın imzalandığı tarih yazılmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.9). Daha sonra antlaşma içeriğinde Osmanlı'ya Lehistan ve Kazaklar'dan herhangi bir taaruz yapılmaması şartı koşularak Moskov ve Leh Kazakları'nın ittifak yapamayacakları belirtilmiştir. Buna karşılık Leh tarafına Boğdan, Dobruca, Akkerman, Bender ve Özi'de olan Tatar'dan herhangi bir zarar verilmeyeceği Osmanlı tarafından taahhüt edilmiştir. Ayrıca bu antlaşmayla her iki taraf için

¹⁹ “Vılad Lakoş hutimetü ‘avâkibehü bi'l-hayr tecdîd-i libâs ‘ahd u mîsâk kadîm ve te’kîd sulh u vifâk-ı müstedîm için mu‘teber ü güzîde beglerinden kıdvetü umerâyü'l-milleti'l-Mesîhiyye ( ) elçilik ile gönderüp cülûs-ı hümâyûnumuzuñ tehniyyesi levâzımın takdîm ve dostluk ve sadâkat-i şerâyitin tetmîm eyledüğinden gayrî mukaddemâ sadr-nişîn-i mesned-i ‘Osmânî ve sâhib-i temekkîn müttekâ-yı sâhib-kırâmı olan cennet-mekân Firdevs-aşiyân merhûm ü magfûrleh karındaşım Ğâzî Sultân Murâd Hân tâbe serâhu hazretleri tarafından verilen ‘ahid-nâme-i hümâyûmı ma‘ân getürüp kemâ-kân sulh u salâh-ı tarafeyn mukarrer kılınmasın istid‘â ve ol-‘ahid-nâme mazmûnu üzre müceddeden ecânib-i saltanat-ı ‘aliyyemizden ‘ahid-nâme-i hümâyûnumuz ihsân olunmasın recâ etmeğîn mezîd-i merâhim-i ‘aliyye-i şâhâne ve meziyyet-i mekârim-i seniyye-i pâdişâhânemizden ricâ vü iltimâsı huzûr-ı müstevcibü'l-hubûr-ı hümâyûnumuzda hüsn-i kabûle karîn olup re‘âyâ-yı fukarâsıñ emn ü râhatıyçün ulû Peygamberimiz iki cihân-ı fahrî Muhammedü'l-Mustafâ sallallahu ‘aleyhi ve sellemiñ hicreti târîhiniñ biñ elli senesinde vâkı‘ Muharrem-i evâsıtı [Evâsıt-ı M. 1050/Mayıs 1640] Hazret-i ‘İsâ ‘alâ nebiyyihi ve ‘aleyhü's-selâmıñ biñ altı yüz kırk târîhinde zikr olunacak ‘uhûd ü şurût-ı mu‘tebere be-iznullâhi te‘âlâ ri‘âyet olunmak üzre bu ‘ahid-nâme-i hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnu verdüm.”

denizden ve karadan yapılan ticaret kuralları da belirlenmiştir. Bununla birlikte karşılıklı olarak iki devletin elçileri ile tüccarlarının izin kağıdı olmadan rahatça ülkelere giriş yapabilmeleri kararlaştırılmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.10,11). Yine Leh kralına tabi olan tüccarların İstanbul, Bursa ve Edirne'de verdikleri gümrükler dışında kassabiyye akçesinin²⁰ alınmayacak olunması da ayrıca mühimdir (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.11). Son olarak ahidnamede dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek antlaşma tarihi “*Tahrîren Fî evâhir-i Muharremü'l-haram sene-i hamsîn ve elf. [Evâhir-i M. 1050/Mayıs 1640]*” şeklinde Arapça olarak yazılmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.12).

2.1.4. 1078/1667 Yılı Ahidnamesi

Osmanlı-Lehistan ilişkileri özellikle IV. Murad'ın seferinden sonra gelen kırk yıllık süreçte gerek askeri gerek siyasi olarak sönük geçmiştir. Bu dönemdeki temel gerginlik nedeni iki devletin vassalları konumundaki Kazaklar ile Tatarlar'ın düzenledikleri sınır ötesi akınlar ve sadakatsizliklerdir.

Sultan İbrahim döneminde 1640 ahidnamesinden ardından 1643 ve 1648 yıllarında da Lehistan'a ahidnameler verilmiştir. Bu ahidnamelerdeki taahhüt edilen temel maddeler Tatar akınlarının önlenmesine yöneliktir (Emecen, 2000, s. 276-277). Osmanlı'da 1648 yılında Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine IV. Mehmed padişah olmuştur. Alman şarkiyatçı Bertold Spuler, 1648'den 1654'e kadar Lehistan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na yollanmış hiçbir diplomatik temsilci olmadığını ifade etmektedir (Cevrioğlu, 2018, s.47).

Özellikle 1648 ile 1654 arasındaki süreç, Lehistan açısından oldukça hareketli bir dönemdir. Lehistan'a tabi olan Ortodoks Kazak Atamanı Bogdan Hemilnitski bu dönemde önemli bir güç haline gelmiştir. Hemilnitski bu oluşum sırasında Osmanlı'dan himaye talebi etmiş ancak umduğunu bulamayınca Moskova yaklaşarak Moskova ile Kazaklar arasında 1654 yılında Pereslav Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma XVII. yüzyılın siyasi dinamiklerini tayin eden temel bir olaydır. Pereslav ile Ukrayna'yı temsilen Kazaklar Moskova'nın himayesine girerek Osmanlı ve Lehistan adeta Ukrayna Kazakları üzerindeki

²⁰ “Osmanlı devleti ilk ahidnamelerde gümrük ve diğer resimlerin herhangi bir yüzde belirtilmeden adet ve kanun üzere alınması kaidelerini sürdürmüştür. Böylece Fatih Sultan Mehmed gümrük resmini % 2'den % 4'e, saltanatının sonunda ise % 5'e çıkarırken zorluk çekmemiştir. XV-XVI. yüzyıllar için % 5 olan Osmanlı gümrük tarifesi ithalatçının durumuna, malın cinsine göre değişmiştir. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanan birçok sıkıntıya rağmen müste'men genellikle fazla zorluk çekmeden zamanla % 3 sabit resimle mal almayı başarmıştır. Ayrıca tüccar, kassabiye, masdariye, reftiye, yasakçı, bac gibi diğer bütün resimlerden muafiyet elde etmiştir.” (İnalıcı, 2000, s. 245-252).

etkilerini kaybetmiştir. Pereslav Antlaşması büyük ölçüde teorik düzeyde kalmasına rağmen süreç içerisinde Kazaklar bölünmüştür. Böylece Lehistan, Osmanlı ve Moskova'ya bağlı üç temel Kazak hareketi oluşmuştur (Öztürk, 2008, s.254).

Lehistan, iç işlerinde devam eden Bogdan Hemilnitski'nin hareketiyle uğraşırken dışarıdan gelebilecek Tatar akınlarıyla uğraşmak istemediğinden Nikola Bieganovski'yi İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Bu ziyarette Leh yönetiminin Bieganovski'den isteği 11 Ocak 1654 tarihli ahidnameyi yenilemesi ve Kırım Tatarları'nın Kazaklar'a yardım etmesini yasaklamasıdır²¹ (Cevrioğlu, 2018, s. 48-53). Bu hususlar üzerinde o döneme ait herhangi bir ahidname bulunmamasıyla birlikte Bieganovski'yle Sultan IV. Mehmed'in Leh Kralı Jan Casimir'e yolladığı name-i hümayun kaynaklarda mevcuttur. Padişaha hitaben gönderilen mektupta Tatarlar'ın kontrol altında tutulması gerekirse Lehistan'ın yardımına yollanması için hüküm yazılacağı sözü verilmiştir. Bu söz karşılığında ise Lehistan Krallığı'nın Tatarlar'a ödemesi gereken haracı vermeye devam etmesi şartı koşulmuştur (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, No:133, 2014, s. 140-142).

Devam eden süreçte Rusya, 1654'te doğudan Lehistan-Litvanyasını istila etmiştir. 1655'te de İsveç orduları ülkenin kuzeyine ayak basmıştır. Osmanlılar, Avrupa'daki Habsburg karşıtı güç olan Protestan İsveç'e baştan iltimas göstermişlerse de kendi vassalları Transilvanya Prensi George Rakoczi İsveç müttefikî olup Bab-ı Ali'ye karşı ayaklanınca fikirlerini değiştirmişlerdir²².

²¹ “Ayrıca, Leh idarecileri işlerini şansa bırakmayıp, aynı zamanda ikinci bir elçiyi de (Maryusz Jaskolski) Kırım Hanı İslam Giray'a yollamış, haraçlarını ödeme garantileri karşılığında Tatarlar'ın kendilerine olası bir Rus saldırısına karşı destek olmasını ve Zaporok Kazakları'nın Lehistan aleyhine faaliyetlerine destek olmamalarını talep etmiştir. Bieganovski'yle aynı anda Kırım'a yollanan elçi Maryusz Jaskolski'nin görevi olumlu sonuç vermiştir. Jaskolski'nin girişimini müteakip Varşova'ya gelen Tatar elçisi Süleyman Ağa ile Lehistan kralı ve Lehistan soylular meclisi arasında 18 Temmuz'da merasimle dostluk akdedilmiş, ve Lehistan'a istediği yardım vaat edilmişti. Lehistan yıllık 40 000 altın ödeme sözü vermiş, Tatarlar da 40 000 süvarilerini Lehistan'a karşı yollamama kararı almıştı. 27 Kasım ayında Leh Kralı huzuruna gelen başka bir Tatar büyükelçisi de yeni Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın cülusundan sonra yenilediği ahidnameyi getirmekteydi. 28 Tatar kuvvetleri, 23 Kasım'da harekete geçti ve Lehistan'a 1654/1655 kışı sırasında Ukrayna toprakları üzerinde askeri destekte bulundular. Kolodziejczk, bu hareket ile Kırım ile Lehistan arasında 1666'ya kadar sürecek ve modern Polonya tarihçileri tarafından minnetle yad edilen “Uzun İttifak” döneminin başladığına dikkat çekmiştir.” (Cevrioğlu, 2018, s. 48-53).

²² “Lehistan'ın kurtarılmasına rağmen savaşın bitirilmesi bir on yıl daha sürmüştür. Ciddi şekilde güçsüzleşen uluslar topluluğu, 1667'deki antlaşmaya göre doğudaki eyaletlerini Rusya'ya bırakmıştır.” (Kolodziejczk,2002, s. 1250).

(Kolodziejczak,2002, s. 1250). Bu dönemde Osmanlı siyasetine yön veren Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, 1656'da Lehistan'ı düşmanlarına karşı desteklemeye karar vermiştir. Açıkça Batı Avrupa'daki politik boşluk sebebiyle Köprülü Mehmed Paşa, Lehistan-Kırım askeri ittifakını gerçekleştirmiştir (İlgürel, 2000, s.258).Köprülü Fazıl Ahmet Paşa döneminde ise Temmuz-Ağustos 1667 tarihli çalışmaya dahil olan ahidnameye kadar Osmanlı-Lehistan ilişkileri Köprülü Mehmed Paşa dönemi siyasi politikasının devamı şeklinde olmuştur²³. (Uzunçarşılı, 2011, s.110-112). Nitekim 1667 tarihli bu ahidname, Leh kralı IV. Mehmed'e elçi göndererek Sultan Murad ve Sultan İbrahim dönemlerinde verilen ahidnamelere uygun yeni bir muahede talep etmesiyle oluşturulmuştur.

Ahidname, “*Davet*” rüknü ile başlamakta bunu “*Mahall-i Tuğrâ*” kaydı izlemektedir. Bu kayıttan sonra “*Ben ki...*” şeklinde devam eden “*Unvân*” kısmı gelmektedir. Elkab kısmında, Leh kralı için sadece Leh vilayetlerinin hükümdarı ibaresinin geçmesi dikkati çekmektedir (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.12). Elkab'ın ardından Osmanlı Devleti'ne muahede için birinci elçinin görevlendirildiği ancak ahidname hazırlanma sürecinde vefat ettiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Leh tarafından tayin edilen ikinci elçi aracılığıyla ahidnamenin Temmuz-Ağustos 1667 tarihinde verildiği yazılmıştır. Daha sonra antlaşma içeriğinde Osmanlı'ya Lehistan ve Kazaklar'dan herhangi bir taaruz yapılmaması şartı koşularak Moskov ve Leh Kazakları'nın ittifak yapmaması söylenmiştir. Buna karşılık Leh tarafına Boğdan, Dobruca, Akkerman, Bender ve Özi'de olan Tatar'dan herhangi bir zarar verilmeyeceği Osmanlı tarafından taahhüt edilmiştir. Ayrıca Tatarlar'ın kontrol altında tutulması bu söz karşılığında ise Lehistan Krallığı'nın Tatarlar'a ödemesi gereken yıllık vergiyi vermeye devam etmesi şartı koşulmuştur (A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 13). Bu antlaşmayla her iki taraf için denizden ve karadan yapılan ticaret kuralları da daha önceki şartlara göre yeniden oluşturulmuştur (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.14-15). Son olarak ahidnamede dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek “*Tahrîren Fî 5*” şeklinde tarih yazılmıştır (A. {DVNSDVE.d.55/1, s.15).

2.1.5. 1089/1678 Yılı Ahidnamesi

Bilindiği üzere Pereslav Antlaşması ile Ukrayna'yı temsilen Kazaklar Moskova'nın himayesine girmişti. Bu durum Lehistan-Osmanlı-Moskova rekabetini daha da artırmıştır. Dolayısıyla artan rekabet Hatman Devleti'nin

²³ “Ancak bu politika, Haziran 1668 yılına gelindiğinde olası Rus-Lehistan yakınlaşmasının engellemek için değiştirilmiş ve Osmanlı tarafından Zaporog Kazakları desteklenmiştir. Zaporog Kazak hatmanı Brokovski Kırım Hanı'na elçi gönderip bütün Ukrayna'yı Osmanlı'ya terkini teklif etmiştir. Bu teklifi kabul eden Fazıl Ahmet Paşa Brokovski'ye Barabaş, Sarıkamış ve Potkali hatmanlıklarını da vermiştir.” (Uzunçarşılı, 2011, s.110-112).

idaresini imkânsız hale getirmiştir. Böylece kısa zaman içinde Ukrayna, mücâvir devletlerin egemenliğinde üç parçalı siyasi bir yapıya dönüşmüştür. Yeni siyasi yapılanma ile Özi nehrinin batısı Lehistan'ın, doğusu Kiyef dahil olmak üzere Rusya'nın hâkimiyetine girerken güneyi ise Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır (Öztürk, 2012, s. 73-75).

Osmanlı ile Lehistan arasındaki 1667 yılı ahidnamesinden sonra Rusya ve Lehistan arasındaki Andrussuvo Antlaşması, tarihi süreci yeni bir aşamaya sokmuştur. Antlaşma ile Ukrayna bu iki devlet arasında paylaşılmış ve Osmanlı Devleti dışlanmış (Beydilli, 2007, s. 317-320). Bu durumda Osmanlı hükümeti, batı Lehistan Ukrayna'sı hatmanı Doroşenko ile müştereken Lehistan üzerine yürümüştür. Nitekim Lehistan bu bölge üzerinde Doroşenko'nun egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin desteğini alan Doroşenko, 1668 yılında Moskova egemenliğindeki doğu Lehistan Ukraynası üzerinde de hâkimiyetini genişleterek Ukrayna'nın tamamında hatman²⁴, unvanını almıştır. Böylece Ukrayna, Osmanlı nüfuzu altında birleşmiş olmaktadır (Öztürk, 2012, s. 73-75).

Kısa bir süre sonra Ukrayna Kazakları hatmanı Doroşenko elçi göndererek Leh kralından ve Kırım Tatarları'ndan şikayette bulunmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Adil Giray kendi tayin ettiği bir başka hatmanı Doroşenko üzerine göndermiş Leh kralı da Kazaklar'ın bazı kalelerini işgal etmiştir (Özcan, 2002, s. 260-263). Son gelişmeler üzerine Osmanlı hükümeti Kırım hanı Adil Giray'ı azledilerek yerine Selim Giray Hanı atamış ve Leh kralına mektup göndererek taarruzdan vazgeçmesini istemiştir. Ancak Lehistan kralından olumlu bir cevap gelmediği gibi 1669'da Moskova, doğu Lehistan'ı işgal ederek kendi hatmanını tayin etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Doroşenko ile birlikte Kamaniçe üzerine sefere çıkmıştır. Ve 27 Ağustos 1672'de Podolya'nın merkezi olan Kamaniçe dokuz gün süren kuşatmadan sonra zaptedilmiştir (Kolodziejczk, 2001, s. 274-275). Böylece Osmanlı, Podolya üzerinde hâkimiyet kurmuş, sınırlarını

²⁴ “Eski Türk toplulukları ve bilhassa Lehistan ile Ukrayna Kazakları tarafından kullanılan bir unvandır. Hatman kelimesi köken olarak “taman” veya “ataman” unvanı olup Türkçe “ata” sözüne mübalağa eki olan “man”ın ilavesiyle yapılmıştır. Daha sonra Moğolca'ya da geçen kelime “başbuğ” anlamında kullanılmış, Slavca'da “hatman (hetman)”, Çekçe'de “hejtman” şeklini almıştır. Eski zamanlardan beri Slav milletleri arasında Türkçe kelimelerin kullanıldığı bilinmektedir. Hatman da Hazar ve Bulgar menşeli eski Türkçe'den Slav dillerine geçmiş yüzlerce kelimedenden biridir. Lehistan ve Litvanya'da XV. yüzyıldan 1792'ye kadar krallar tarafından tayin edilen başkumandanın unvanı olan hatman, 1648-1764 yılları arasında Dinyepr Kazakları'nda seçimle başa gelen kumandanın da unvanı idi. XVI. yüzyıldan itibaren büyük hatmanın savaşlardaki temsilcilerine “sahra hatmanı” denilmiştir”. (Nagiyev, 1997, s. 484).

Kiyef dolaylarına kadar genişleterek Kamanıçe, Osmanlı idaresine bağlanmıştır (İnbaşı, 2004. s. 135). Kamanıçe'nin fethi, Osmanlılar'a Boğdan ve Kırım Hanlığı üzerindeki kontrollerini güçlendirme imkanı verdiği gibi Kazaklar'ın Karadeniz'e saldırılarının da önüne geçilmesini sağlamıştır (Kolodziejczk, 2001, s. 275).

Netice itibariyle Kamanıçe'nin fethi Bucaş, Yazıavitse, Lublin, İzvanca kalelerinin de alınmasına zemin hazırlamıştır. Ve Lehistan ile 18 Ekim 1672 tarihinde Bucaş Antlaşması imzalanmıştır (Özcan, 2002, s. 262). Antlaşmaya göre; Lehistan Podolya'yı Osmanlı Devleti'ne, Ukrayna'yı Osmanlı himayesindeki Doroşenko'ya bırakmıştır. Ayrıca Lehistan, Kırım'dan başka Osmanlı Devleti'ne de her yıl 220.000 duka altını vergi vermeyi de kabul etmiştir (İnbaşı, 2016, s. 213-215.).

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere Bucaş Antlaşması, Lehistan'ı Osmanlı vassalı konumuna getirmiştir. Bu nedenle Lehistan meclisi tarafından antlaşma kabul görmemiştir. Nitekim Ruslar'ın Özi taraflarında Osmanlı sınırlarına saldırması üzerine 1673'de Büyük Ataman Jan Sobieski Hotin'de Osmanlı'ya tekrar savaş açmıştır. Üç yıllık devam eden hareketin ardından 1676'da Bucaş antlaşması esas alınarak bir başka ateşkes antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ile Lehistan vergiden kurtulmuş ancak Podolya ve Ukrayna'yı Osmanlı'ya bırakmak zorunda kalmıştır (Kolodziejczk, 2002, s. 1236).

Osmanlı-Lehistan arasında 1676 yılında imzalanan ahidname ile taraflar arasındaki barışıklık daimi olmamış savaşlar aralıklarla devam etmiştir. Bu mücadeleler sonucunda 1678 yılında Lehistan'a IV. Mehmed döneminde Veziriazam Mustafa Paşa tarafından yeni bir ahidname daha verilmiştir. Bu muahede 1672 yılında imzalanan Bucaş Antlaşması ile 1676 yılında Bucaş Antlaşması esas alınarak imzalanan ahidnamenin devamı niteliğindedir.

Ahidname'de “*Davet*” rüknü, “*Mahall-i Tuğrâ*” ve “*Elkab*” kısımları bulunmamaktadır. Başlangıçta ahidnamenin daha önce 1676 yılında verilen antlaşmaya ek olarak Lehistan hükümetinin ricası üzerine oluşturulduğu belirtilmiştir (A./DVNSDVE.d.55/1, s.16). Devamında ise muahede maddelerine yer verilmiştir. Buna göre Lipka Tatarları'nın Osmanlı ülkesine göç etmelerine izin verilmiştir. Podolya Osmanlı'ya bırakılırken Leh halkı kendi rızasıyla vergilerini vermek şartıyla Podolya'da kalabileceklerdir. Ayrıca Bar ve Moji Veji(?) kalelerinde olan Leh halkı da kendi rızalarıyla yerlerinde kalabilecek ancak askerleri kendi malları ve silahlarıyla çıkacak, sonradan kendi vilâyetlerinden getirdikleri silahları var ise alabileceklerdir. Podolya ülkesinin sınırı hakkında herhangi bir anlaşmazlığın çıkması halinde taraflar hakem belirleyip bölgenin ileri gelenleriyle birlikte karar verecektir. Podolya ülkesi tahrir edilecek, önceden palanka sahibi olan Leh asilzâdeleri, ellerinde bulunan palankaların ve köylerin

haraçları ile şeri ve örfi vergilerini vermek şartıyla yerlerinde kalabileceklerdir. Ayrıca Leh asilzâdelerin kale ve köyleri Osmanlı hâkimiyetine girecek, kendilerine bir miktar tahsisat ayırıp çocuklarıyla birlikte tabiyetten ayrılmadıkları sürece vergilerden muaf olacaklardır. Bununla birlikte Leh asilzâdelerinden ve halkından devşirme alınmayacak kale ve şehirde cami ve mescid haline getirilenlerden başka kiliselere dokunulmayacaktır. Ukrayna Osmanlı himayesindeki Kazaklar'a verilecektir. Ancak Özi suyuna yakın Pyalu Çerkav ve Bavlence(?) nam iki palanka Lehistan'a verilmiştir. İki ülke arasındaki ticari faaliyetler daha önceki antlaşma şartlarına göre karadan ve denizden aynen devam ettirilecektir (A. /DVNSDVE.d.55/1, s.16-17). Son olarak ahidnamede dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek “*Fî Evâsıt-ı S. 1089*” şeklinde tarih yazılmıştır (A. /DVNSDVE.d.55/1, s.20).

2.1.6. 24 Receb 1110/26 Ocak 1699 Tarihli Karlofça Antlaşması'nın İçeriğindeki Lehistan Ahidnamesi

Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde 1672'den beri Lehistan'ın temel gayesi, kaybettiği Podolya'nın merkezi olan Kamaniçe'yi geri almak olmuştur. Bu politikası için 1678 muahedesinden sonra (Uzunçarşılı, 2009, s. 537-539), özellikle 1683'te Osmanlı'nın başarısız olduğu Viyana Kuşatması'nın ardından²⁵, 1692 yılına kadar Lehistan ile sürekli sorunlar yaşanmıştır. En son gelinen süreçte Avusturya, Lehistan, Venedik'in oluşturduğu ve 1695'te Rusya'nın da katıldığı müttefik kuvvetler karşısında değişik cephelerde mücadeleler devam etmiştir. On altı yıl süren savaşlar sonucunda Avusturya ve Venedik, İspanya veraseti sebebiyle Fransa ile çıkması muhtemel yeni bir savaş öncesinde barıştan yana bir politika takip etmiştir. Rusya ve Lehistan ise istedikleri yerleri alamadıkları için savaşın devam etmesini istiyorlardı. Ancak yalnız kalacakları düşüncesi ile belli şartlar ileri sürerek barış yapmayı kabul etmişlerdir (Kurtaran, 2016, s. 112-113).

Uzun süren görüşmeler sonucunda Osmanlı tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan antlaşma için tarafsız bir bölge olarak Sirem bölgesindeki Karlofça kasabası seçilmiştir (Özcan, 2001, s.504). Nitekim 13 Kasım 1698'de başlayan ve yetmiş iki gün süren müzakerelerin ardından üç devletle barış antlaşması imzalanmıştır (Köse, 2012, s.204). Bunlardan Avusturya ile yirmi

²⁵ “1676 yılında sadrazamlığa getirilen Kara Mustafa Paşa 1678 yılında Ruslar'dan Çehrin'i almıştır. Akabinde Avrupa'da en geniş sınırlara ulaşmak için Avusturya'ya isyan eden Protestan Macarlar'ı himaye ederek Töke İmreli'yi Orta Macar Kralı olarak tanıdı. Bu arada 1682 yılında Vasvar Antlaşmasının yenilenmesi için Avusturya elçi gönderdi. Ancak Mustafa Paşa elçiden Yanıkkale'nin iadesini, Avusturya'ya hazırladığı sefer için tazminat verilmesini ve Macarlar'ın mezhep hürriyetini istedi. Ancak elçi bunları kabul etmeyince Osmanlı ordusu Viyana üzerine sefere çıkmıştır. Kurulan kutsal haçlı ittifakıyla Osmanlı ağır bir yenilgi alarak ordu Budin'e doğru çekilmiştir.” (Özkan, 2007, s. 189-204).

(Kurtaran, 2009, s. 148-157), Venedik ile on altı (*Yıldız (Y.)*, *Esas Evrakı (EE.)*, 31/29, Vr. 1^b-3^b) maddelik antlaşmalar imzalanırken, Rusya antlaşmayı kabul etmeyerek iki yıllık bir ateşkes yapmış, bir yıl sonra 1700 yılında İstanbul barış antlaşmasını imzalamıştır²⁶ (*A. {DVNSDVE.d. 83/1. s.4-5}*). Konumuzu teşkil eden Lehistan ile de on bir maddelik barış antlaşması imzalanmıştır²⁷ (*A. {DVNSDVE.d.55/1, s. 22-26}*).

Ahidname, “*Davet*” rüknü ile başlamakta bunu “*Mahall-i Tevkî*” kaydı izlemektedir. Bu kayıttan sonra “*Ben ki...*” şeklinde devam eden “*Unvân*” kısmı gelmektedir. Unvân kısmının diğer antlaşmalara göre kısa tutulması dikkat çekicidir. Devamında yer alan “*Elkab*” kısmında dört ayrı elkab bulunmaktadır. Birincisi; Leh kralı II. Ağustus için²⁸ (*A. {DVNSDVE.d.55/1, s.22}*), ikincisi; antlaşmanın arabulucuları olan İngiltere ve Hollanda kralları için²⁹ (*A. {DVNSDVE.d.55/1, s.22}*), üçüncüsü; sadrazam Hüseyin Paşa için³⁰ (*A. {DVNSDVE.d.55/1, s.22-23}*), dördüncüsü; İngiltere ve Hollanda'nın elçileri için³¹ (*A. {DVNSDVE.d.55/1, s.23}*), yazılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmayı, İngiltere ve İskoçya ve İberniye'nin kralı III. Villiyamus'un arabuluculuğu ile Karloviçe adlı yerde sadrazam Hüseyin Paşa sadaretinde “*sene-i 'aşer ü mi'ete ve elf Recebi'niñ yigirmi dördüncü gününde [24 B. 1110/26 Ocak*

²⁶ İstanbul Antlaşması'nın diğer nüshaları için Bk. (*Y..EE..31-29, vr. 5^b-6^b*), (*A. {DVNS.NMH.d.1, s. 6-9}*), (*A. {DVNS.NMH.d.5, s. 613-627}*).

²⁷ Lehistan Antlaşmasının diğer nüshaları için Bk. (*Bâb-ı Âsafî (A. { }), Nâme-i Hümayun Defterleri (DVNSNMH.d)*, 1, s. 2-5), (*Y..EE..31/29, Vr. 4^a-5^b*).

²⁸ “iftihârü'l-ümerâi'l-'izâmi'l-İseviyye muhtârü'l-kübrâi'l-fihâmi'l-Mesîhiyye muslih-i mesâlih cemâhirü't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhib-i ezyâlü'l-haşmete ve'l-vakâr sâhib-i delâ'ilü'l-mecd ve'l-i'tibâr hâlâ Leh kralı Boltova ve Rusya ve bunlara tâbi' vilâyetleriñ hükümdârî Agustus-ı Sâni hutimetü 'avâkıbehü bi'l-hayr ve'r-reşâd.”

²⁹ “mefâhirü'l-ümerâi'l-'izâmi'l-İseviyye merâci'ü'l-kübrâi'l-fihâmi'l-Mesîhiyye muslih ü mesâlih-i cemâhirü't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sevâhib-i ezyâlü'l-haşmete ve'l-vakâr ashâb-ı delâ'ilü'l-mecd ve'l-i'tibâr İngiltere ve İskoçya ve İberniye kralı Villiyamus-i Sâlis ve Nederlander üstâdi ceneralleri hutimetü 'avâkıbehüm bi'l-hayr ve'r-reşâd.”

³⁰ “düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-'âlem nâzım-ı menâzımü'l-ümem müdebbir-i umûrü'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhed bünyânü'd-devletuhu ve'l-ikbâl müşeyyed-i erkânü's-sa'âdet ve'l-iclâl mükemmel nâmûs-ı saltanatü'l-'uzmâ müretteb merâtib-i hilâfetü'l-küberi'l-mahfûf bi-sünûf-ı 'avâtüf-ü'l-mülkü'l-e'alî vezîr-i a'zam-ı âsaf-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı sadakat 'alem-i serdâr-ı ekremim Hüseyin Paşa edânullâhu te'âlâ iclâlehu ve zâ'if-ı iktidârehu 'izz-i huzur-ı fâyizü'l-cevr-i hüsvâneme 'arz u telhîs etmeleriyle,”

³¹ “mükâleme-i mevâdd sulh u 'akd-i maslahat için tarafeyniñ vekîlleri ve müntahab elçileri bir yere geldiklerinde kıdvetü 'uzmâü'l-milleti'l-Mesîhiyye İngiltere elçisi Baron Dibâ ve Derjot Villiyamus Lort Paget ve Netherlande elçisi Sinyor Yakomo Kolyer hüsn-i sa'yla mâbeynde hidmet-i tavassut merâsimini kemâ-yenbagî icrâ edüp,”

1699]” halkın huzur ve rahatı için imzaladığı belirtilmiştir (A.{DVNSDVE.d.55/1, s.23).

Ahidname'nin devamında on bir maddelik antlaşma hükümlerine yer verilmiştir. Bu maddeler sırayla şu şekildedir. Birinci ve ikinci maddeye göre, eski sınırlar aynen kabul edilerek Boğdan Osmanlı'ya verilmiş, Boğdan'a yakın yerlerdeki Leh askerleri ise çıkartılmıştır. Üçüncü maddeye göre, Kamanıçe, Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakılmış buna karşılık Boğdan içindeki Ukrayna Kazağı çıkarılmıştır (A.{DVNSDVE.d.55/1, s.23). Dördüncü maddeye göre Osmanlı'ya bağlı Tatar taifesi ile Lehistan'a bağlı taifeler sınırlarda saldırı yapamayacak, yapanlar olur ise cezalandırılacaklardır. Beşinci maddeye göre Osmanlı, Lehistan'dan vergi talep etmeyecektir. Altıncı maddeye göre Bucaklı ve diğer Tatar taifeleri Boğdan'da herhangi bir sorun çıkarmayacaklardır. Yedinci maddeye göre Hristiyanlık dininde Rim-Papa'ya³² mensup olanlar kiliselerde rahatça ayin yapabileceklerdir. Sekizinci maddeye göre eski ahidnamelerdeki ticari imtiyazlar aynen devam ettirilecektir (A.{DVNSDVE.d.55/1, s.24-25). Dokuzuncu maddeye göre, esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır. Onuncu maddeye göre Eflak ve Boğdan'dan kaçanlar Lehistan tarafından himaye edilemeyecektir. Onbirinci maddede antlaşmanın taraflarca kabul edildiği ve taraflardan birini antlaşmayı bozması halinde haklarından gelineceğinin belirtildiği “*Te'kid*” bölümü verilmiştir (A.{DVNSDVE.d.55/1, s.25-26). Ve nihayetinde ahidnamede dua formülü ile antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilerek “*Tahrîren Fî evâsıt-ı şehri Rebî'ül-âhire sene-i ihdâ 'aşer ü ve mi'ete ve elf. [Evâsıt-ı R. 1111/Ekim 1699]*” şeklinde tarih yazılmıştır (A.{DVNSDVE.d.55/1, s.26).

Karlofça Antlaşması ile Osmanlı, Lehistan karşısında Bucaş Antlaşması ile sağladığı siyasi ve ekonomik gücünü kaybetmiştir. Nitekim Podolya ve Ukrayna'ya kaybederek bundan böyle Lehistan'dan vergi alamayacak olması siyasi ve ekonomik anlamdaki kayıplarla Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler karşısında gerileme döneminin başlayacağını göstermektedir.

3. HÜKÜMLER

Diplomatik olarak incelemeye tabi tutulan defterde, farklı konulara ait yüz on adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerden biri Tatarlar'ın, Leh sınırlarına saldırılarının önlenmesi amacıyla Hotin muhafazasında olan Kumcak İlyas Paşa'ya gönderilen hükümdür (A.{DVNSDVE.d.55/1, 35/5). İki hüküm ise esirlerin

³² “Vaktiyle lisân-ı avâmda Roma şehrine verilen isim olup Papa'ya da Rim-papa denilmiştir.” Şemseddin Sami, “Rim Maddesi”, *Kamus-i Türkî (Latin Harfleriyle)*, Haz. Raşit Gündoğan, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s.531. “Osmanlı belge ve kaynaklarında “Rim-papa” olarak geçen kelime, papalığın dinsel başkanını ifade eder.” (Şakiroğlu, 2012, s. 567).

gönderilmesi ile ilgili Edirne, Filibe, Sofya, Selanik Rum-ili ve Özi eyaletlerindeki zabitan ile İsmail Geçidi ve İsakçı mütevellilerine gönderilmiştir (A.{DVNSDVE.d.55/1, 39/2, 45/3). Ayrıca Kutsal Toprakları ziyaret amaçlı iki hüküm de bulunmaktadır (A.{DVNSDVE.d.55/1, 34/4, 40/2). Bunların dışında kalan hükümlerin çoğunluğu Leh reayasından olan kişilerin, Osmanlı ülkesine ticaret amaçlı giriş-çıkışları ve ülke içindeki seyahatlerine yönelik yol hükümleridir. Kalan diğer hükümler ise genel şikâyetler, kilise tamiri ile kiliselerde ayin serbestliği, zimmi şahısların içki satın almalarına yönelik izinlerden oluşmaktadır.

3.1. Yol Hükümleri

Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes, seyahat için bir izin tezkiresi almak mecburiyetindeydi. XVI. yüzyılda “*Yol hükümü*” denilen bu belge XIX. yüzyılda “*Mürur Tezkiresi*” adıyla anılmıştır. Yol hükümleri genellikle yabancı elçilik mensuplarına, tüccara, yerli ve yabancı ruhbanaya yönelik olarak onların geçeceği yerlerin idarecilerine hitaben kaleme alınmıştır. Böylece seyahat edenlerin korunması, vergi bahanesiyle herhangi bir şekilde rahatsız edilmemeleri, parayla yiyecek içecek almalarının sağlanması gibi temel ihtiyaçları ihtiva etmektedir (Kütükoğlu, 2006, s.60).

Lehistan Ahidname-i Hümayun Defteri'ndeki yol hüküm kayıtlarından yirmi iki tanesi Leh elçisi maiyetinde görevli kişilerle, Leh asilzâdelerin beraberindeki kişilerin kendi ülkelerine dönmelerine yönelik verilen yol izinleridir (A.{DVNSDVE.d.55/1, 26/1, 27/3, 28/1, 28/4, 29/4, 33/1, 33/2, 34/1, 34/2, 38/1, 38/2, 39/1, 40/3, 40/4, 42/1, 42/2, 42/4, 42/5, 43/1, 43/2, 46/1, 48/3). Ayrıca genel ticari amaçlı gidiş-geliş yol izinlerinden oluşan hükümlere de rastlanmakta olup bunlar çoğunluğu teşkil etmektedir (A.{DVNSDVE.d.55/1, 26/2, 29/1, 30/1, 31/2, 31/4, 31/5, 32/1, 32/2, 33/6, 34/5, 35/4, 36/1, 36/2, 37/2, 37/3, 37/4, 37/5, 38/3, 39/3, 40/5, 41/2, 41/3, 41/5, 43/4, 43/5, 44/1, 44/2, 44/4, 45/5, 46/2, 46/3, 47/1, 47/2).

3.2. Şikâyetler

Lehistan ahidname defterinde Leh halkından olan kişilerin Osmanlı sınırları içerisinde karşılaştıkları sorunlar ile ilgili şikâyetler de bulunmaktadır. Bu hükümler toplamda on üç tanedir (A.{DVNSDVE.d.55/1, 27/1, 27/2, 29/2, 36/3, 37/1, 44/3, 45/4, 46/4, 47/3, 48/1, 48/4, 48/2, 48/5). Bunlardan biri “*Fî Evâ'il-i S. Sene 1112. [Haziran-Temmuz 1700]*” tarihinde Pınarhisarı Nahiyesi naibine yazılmıştır. Hüküm Leh elçisinin gönderdiği arzuhal üzerine verilmiştir. Leh elçisi Garok Lesençki Pınarhisarı'nda iki kişinin iki baş atlarını çaldığını ve bunlardan atlarının alınıp kendisine verilmesini rica etmiştir (A.{DVNSDVE.d.55/1, 29/2).

Hükümlerden ikincisi, “*Fî Evâ’il-i M. Sene [1]147. [Haziran-Temmuz 1734]*” tarihinde Akkerman ve Hotin kadılarına gönderilmiştir. Şikâyet hükmü, Osmanlı sınırlarında yaşayan İstaniski isimli Lehli'nin hizmetinde olan Harabet ve Ebrahim adlı kişilerin, Akkerman ve Hotin sakinlerinden Perikol, Yoseb, Mikayil, Partoğoz, Samak isimli Ermenî tüccarlarında olan yedi bin beş yüz kuruşdan fazla olan alacak haklarını talep etmeleri üzerine verilmiştir (A. {DVNSDVE.d.55/1, 37/1.}).

Hükümlerden üçüncüsü, “*Fî Evâ’il-i Za. Sene [1]169. [Temmuz-Ağustos 1756]*” tarihinde Hotin kapudanı Mehmed Paşa'ya ve Hotin kadısına gönderilmiştir. Lehli'den olan Yahudi tüccar Hotin'e bir miktar kürk götürmüş ancak o dönemde Hotin defterdarı (?) zorla seksen beş çift kürke el koyarak zorbalıkta bulunmuştur. Bunun üzerine kürklerin veya kıymet bedelinin defterdardan alınıp Yahudi tüccara iadesi için hüküm verilmiştir (A. {DVNSDVE.d.55/1, 44/3}). Yine “*Fî Evâsıt-ı Ş. Sene [1]173. [Mart-Nisan 1760]*” tarihli bir şikâyet hükmünde Leh baş hatmanlarından Botoski'nin zevcesi Boğdan yakınlarındaki bir yerin mahsulünü kendi reayasından Yahudi'ye havale etmiştir. Ancak bu Yahudi mahsulün gelir ve ürünlerini alıp eşiyile birlikte Hotin kalesine kaçmıştır. Zamanla Yahudi yakalanırken eşi Hotin kalasında kalmıştır. Bunun üzerine hırsızlık yapanların himaye edilmemesi ve Hotin'de kalan Yahudi eşin teslim edilmesi için hüküm verilmiştir (A. {DVNSDVE.d.55/1, 48/2}).

3.3. Kilise Keşif ve Onarım İzinleri

Kiliselerin tamiri, yeni ihdas ve inşalarıyla ilgili siyasetin ana ilkeleri bütün devirler için geçerli olmak üzere kaynağını şeri hukuktan, dolayısıyla gayrimüslimler için öngörülmekte olan zimmi hukukundan almıştır. Ancak İslahat Fermanı'ndan sonra kilise tamirâtı ve inşaatı ile ilgili uygulamalarda temel bir değişikliğe gidilerek fetva verilmesi kaldırılmıştır. Dolayısıyla şeri uygulamadan yani zimmi hukuktan vazgeçilerek gayrimüslimler için yeni bir hukuk devri başlamıştır (Beydilli, 2000, s. 255-256).

Defterde toplam altı adet kilise keşif ve onarım izni bulunmaktadır (A. {DVNSDVE.d.55/1, 30/2, 30/3, 30/4, 31/1, 31/3, 42/3}). Genellikle buradaki kilise keşif ve onarımı ile ilgili izinlerin verilmiş sebepleri bu yapıların uzun zamandan beri tamir edilmemiş, harap ve yıkık olmalarıdır. Ayrıca bu izinlerde kiliselerin tamiri esnasında aslının muhafazası ve kullanılan malzemenin değiştirilmemesi de şart koşulmuştur. Örneğin “*Fî Evâsıt-ı S. Sene 1112. [Temmuz-Ağustos 1700]*” tarihli Prevadi Kazası naibine verilen hükümde, Rum mahallesindeki kilisenin tamir edilmesine ilişkin Leh elçisine başvuruda bulunmuştur. Verilen hükümle başvuru, kilisenin eski şeklinin muhafaza edilmesi ve ilave herhangi bir şey eklenmemesi şartıyla kabul edilmiştir

(A. {DVNSDVE.d.55/1, 30/2}).

3.4. Katolik Kiliselerde Ayin Serbestlik İzinleri

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa arasında sayıca en fazla olan Hristiyanlar'dır. Bilindiği üzere Hristiyanlar iki ana grupta toplanmıştır. Birincisi Katolikler, ikincisi Katolik olmayanlardır. Katolik Hristiyanlar'ın büyük çoğunluğunu ise Latinler oluşturmaktadır. Latinler, Roma'ya bağlı olmakla birlikte ayin ve ibadetlerini Latince yaparlar. Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Latin kökenli Katolikler'in başında Romenler gelmektedir. Osmanlı Avrupası'ndaki Katolikler ise daha çok Macaristan bölgesinde toplanmıştır. Ancak Macarlar Latin kökenli değildir (Ercan, 2001, s.55-57). Karlofça Antlaşması'nın yedinci maddesine göre Hristiyanlık'ta Rim-Papa'ya mensup olanların kiliselerde rahatça ayin yapabilmelerine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda Katolikler'in yoğun olduğu yerlere ayin serbestliğiyle ilgili izin hükümleri gönderilmiştir. Bununla ilgili olarak bir adet Kefe kadısına (A. {DVNSDVE.d.55/1, 41/1}), ve beş adet Boğdan voyvodasına (A. {DVNSDVE.d.55/1, 29/3, 34/3, 35/3, 38/4, 43/3}), yazılmış toplam altı hüküm bulunmaktadır.

3.5. İçki İzinleri

Osmanlı Devleti, Müslüman bir yapı içinde topraklarının genişlemesiyle farklı din ve kültürlere mensup toplulukları bünyesinde barındırmıştır. Bu nedenle şeri hukuka bağlı olarak halkı Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde değerlendirerek içki tüketimi ve ticareti konusunda farklı uygulamalara gitmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti, gayrimüslimlerin içki üretip tüketmesine, ticaretini yapmasına ve meyhane açıp işletmesine izin verirken Müslümanlara yasak getirmiştir (Erdinçli, 2020, s.7). Ayrıca içki ticareti yapan gayrimüslimler ve meyhanecilere, karşılığında devlete vergi ödeme zorunluluğu getirilmiştir (İpcioğlu, 1996, s. 37-38). İncelenen defterde, Lehistan elçilerine ve Leh asilzâdelerine içki temini konusunda verilen toplam on iki adet hüküm yer almaktadır (A. {DVNSDVE.d.55/1, 28/2, 28/3, 33/3, 33/4, 33/5, 33/7, 35/2, 38/1, 38/5, 40/1, 42/6, 44/2}). Hükümler genellikle yeniçeri ağasına ve hassa bostancı başı ile³³ (A. {DVNSDVE.d.55/1, 28/2}). kadılar ve iskele emînlerine³⁴ (A. {DVNSDVE.d.55/1, 28/3}), hitaben yazılmıştır.

³³ “Bî'l-fi'l Dergâh-ı ‘Âlî Yeniçeri Agası Olan İbrâhîm Aga Dâme ‘Uluvvuhu'ya ve Bî'l-fi'l Hassa Bostancıbaşısı ( ) Dâme Mecdihu'ya Hüküm ki”, ... “Fî Evâhir-i Za. Sene 1111. [Mayıs 1700].”

³⁴ “Âsitâne-i Sa'âdet'imden Berren ve Bahren Leh Serhaddine Varınca Yol Üzerinde Vâki' Olan Kâdîlara ve Zikr Olunan Kazâlarda Vâki' Kethüdâyerleri ve Yeniçeri Serdârları ve İskele Emînleri Vesâ'ir A'yân-ı Vilâyet ve İş Eplerine Hüküm ki”, ... “Fî Evâsıt-ı Z. Sene 1111. [Mayıs-Haziran 1700].”

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin diplomasi tarihi göz önüne alındığında günümüz T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi bünyesinde farklı kaynaklara rastlamak mümkündür. Bu kaynaklardan Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'nde Fransa, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Avusturya ve Lehistan devletlerine ait bilgiler mevcuttur. Yine bu defterlerde yabancı tüccarlar ve elçilerden gelen her türlü yazışmalar ile karadan ve denizden yapılan ticari amaçlı yol izinleri de bulunmaktadır.

Düvel-i Ecnebiyye fonunda 55/1 numaralı Lehistan Ahidnameleri'nin kayıtlı olduğu defter, birkaç önemli özelliği ihtiva etmesiyle çalışmaya konu olmuştur. Öncelikle Lehistan'a ait erken tarihli ahidname defteri olması açısından oldukça önemlidir. Defterde, Osmanlı-Lehistan arasında imzalanan 1607, 1617, 1640, 1667, 1678 yılları ahidnameleriyle 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'nın içeriğindeki Lehistan ahidnamesi yer almaktadır. Bu şekliyle defter, iki devlet arasında imzalanan birden fazla ahidnameyi tek bir defterde toplayarak kaynaklara tek elden ulaşma imkanı sunmuştur. Farklı tarihleri içeren bu ahidnameler, Osmanlı ve Lehistan'ın siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarını göz önüne serdiği gibi dönemin koşullarını da yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Ayrıca erken tarihli ahidname defteri olmasına rağmen değişik sebeplerle verilen izin hükümlerini de ihtiva etmektedir. Bu izinlerin çoğunluğunu seyahat ve ticari amaçlı yol izinleri, Lehistan elçi ve asilzâdelerine verilen içki alış izinleri, kilise keşif ve onarım izinleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte Katolik Hristiyanlar'a ait kiliselerde ayin serbestliği ile Leh hacıların Kutsal Toprakları ziyaretleri için verilen seyahat izinlerine de rastlanmaktadır. Ayrıca genel şikâyetler, esir değişimi ve sınırlarda bozgunculuk yapan Tatarlar'ın faaliyetlerini engellemeye yönelik hükümlere de yer verilmiştir. Bu nedenle defter XVII. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde araştırmacılara farklı perspektiflerden bakış açısı kazandırmak için son derece önemli bir veri kaynağıdır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde yabancılara tanınan gerek ticari gerek seyahat amaçlı giriş-çıkışlar Mürur Tezkiresi adı verilen izinlerle yapılmıştır. Genel olarak kayıtlardaki bu izinlerden otuz üç tanesi ticaret amaçlı tüccarlara verilen hükümlerden oluşmaktadır. Yol hüküm kayıtlarından yirmi iki tanesi Leh elçisi maiyetinde görevli kişilerle, Leh asilzâdelerin beraberindeki kişilerin kendi ülkelerine dönmelerine yönelik gidiş amaçlı yol izinleridir. Leh hacıların Kutsal Toprakları ziyaret etmesi için adet seyahate yönelik yol hükmüne de yer verilmiştir. Yine Leh tebasından olan kişilerin yaşadıkları sorunları içeren on üç adet şikâyet de defterde kayıtlıdır. Bunun yanı sıra Leh elçilerinin ve asilzâdelerin içki izin taleplerine karşılık verilen on iki adet izin hükmü de bulunmaktadır. Ayrıca kiliselerin onarımı ve bakımı ile ilgili Kefe ve Boğdan eyaletindeki Katolik

olan Hristiyanlar'ın kiliselerde serbestçe ayin yapabilmelerine dair altışar adet hükümleri de görmek mümkündür. Sayıca az olmakla birlikte defterde esir değişimi ve sınırlardaki taşkınlıkları engellemek amacıyla Tatarlar'ın durdurulmasına dair üç adet hüküm de yer almaktadır.

Araştırmaya konu olan defter, Lehistan'a ait erken tarihli ahidname defteridir. Bu özelliği defterin kıymetini arttırmaktadır. Neredeyse bir asır gibi geniş zaman aralığı içinde, dönemin olaylarını ve tarafların ikili ilişkilerini yansıtan muhtevasıyla, oldukça önemli bir kaynaktır. Özellikle Osmanlı-Lehistan ilişkilerini siyasi, sosyal ve ekonomik yönleriyle yansıtmaya, defteri daha da önemli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmaya konu olan defter, devletler arası diplomatik ilişkilerin değerlendirilmesi açısından araştırmacılara önemli ipuçları vermekte olup geniş bir perspektif açısı sunmaktadır.

5. KAYNAKLAR

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-ı Âsafî

Düvel-i Ecnebiyye Defterleri [A.{DVNSDVE.d}]

55/1 (Lehistan Ahidname Defteri)

83/1 (Rusya Ahidname Defteri)

Muahedeler (MHD.)

1, 5.

Nâme-i Hümayun Defteri [A.{DVNSNMH.d.}]

1.

Yıldız, Esas Evrakı (Y..EE..)

31/29.

ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLER

Arı, B. (2004). Early Ottoman diplomacy: Ad Hoc Period. *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Ed. A. Nuri Yurdusev, Palgrave& Macmillan, pp. 36-65.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Yoldaki elçi: Osmanlı'dan günümüze Türk-Leh ilişkileri*, 133 Numaralı Yayın.

Baykal, B. S. (1999). *Peçevi tarihi II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Beydilli, K. (2007). Polonya. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXXIV, s. 317-320.

Beydilli, K. (2009). Seferatname. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXXVI, s.289-294.

Beydilli, K. (2000). Osmanlı döneminde kilise siyasetinden bir kesit: II. Mahmud devrinde kilise tamiri. Osmanlı Devleti'nde din ve vicdan hürriyeti, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*: 33, s. 255-266.

Cevrioğlu, M. H. (2018). Lehistan elçisi Mikolaj Bieganovski'nin İstanbul'a getirdiği mektuplar (1654). *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, 1(2), s. 45-70.

Devellioğlu, F. (2001). Ahidname. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.16.

- Feridun, E. (2000). İbrahim. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXI, s. 274-281.
- Ercan, Y. (2001). *Osmanlı yönetiminde gayrimüslimler-Kuruluştan Tanzimat'a kadar sosyal, ekonomik ve hukuki durumları*, Turhan Kitabevi.
- Erdem, G. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda sürekli diplomasi'ye geçiş süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Erdem, A.Y. (2010). *Osmanlı diplomasisinin modernleşmesinde Tanzimat dönemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Erdinçli, İ. (2020). Yasaklardan modern denetime: Osmanlı Devleti'nin içki tüketimine ve meyhanelere yaklaşımı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, Sayı 31, Bahar, s.1-32.
- Fayda, M. (1988). Ahidname. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt I, s.535-536.
- Gökbilgin, M.Tayyib. (1992). *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Enderun Kitabevi.
- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İlgürel, M. (2000). Köprülü Mehmet Paşa. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, s. 258-260.
- İnalçık, H. (2000). İmtiyâzât. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXII, s. 245-252.
- İnbaşı, M. (2004). *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamanıçe seferi ve organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınevi.
- İnbaşı, M. (2016). Bucaş antlaşması. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1, s. 213-215.
- İnbaşı, M. (2011). Osmanlı-Lehistan harplerinde sefer yolu ve Tuna Nehri'nin stratejik önemi (XVII.yüzyıl). *İslam Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi (IR CI CA), Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri, Bükreş, Romanya 1- 5 Kasım 2006*, s. 479-505.
- İpcioğlu, M. (1996). *Bir Osmanlı bütçesi örneği: 1622 tarihli ruznamçe defteri (XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı kamu ekonomisinin tahlili denemesi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi-Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasalak, K. & Gündüz, T. (2003). II.Osman'ın Hotin seferi (1621). *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, Sayı:14, s. 129-144.
- Kolodziejek, D. (1998). Hotin. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XVIII, s. 253-254.
- Kolodziejek, D. (2001). Kamanıçe. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXIV, s. 274-275.
- Kolodziejek, D. (2002). 1795'e kadar Osmanlı-Leh ilişkilerinin karakter üzerine bazı tespitler. *Türkler*, Cilt IX, s. 1244-1258.
- Kodaman, T. & Akçay, Yaşar. E. (2010). Kuruluştan yıkılışa kadar Osmanlı diplomasi tarihi ve Türkiye'ye bıraktığı miras. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, s.75-92.
- Köse, O. (2012). Rusya'nın Karadeniz'le ilk buluşması: İstanbul antlaşması (13 Temmuz 1700). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı: 28, s.190-220.
- Kurtaran, U. (2015). Osmanlı diplomasi tarihinin yazımında kullanılan başlıca kaynaklar ile bu kaynakların incelenmesindeki metodolojik ve diplomatik yöntemler üzerine bir

- değerlendirme. *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 38, Güz, s. 107-139.
- Kurtaran, U. (2016). Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya verilen ahidnameler'in genel özellikleri ve diplomatik açıdan değerlendirilmesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt XXXV/S.60, s. 97-139.
- Kurtaran, U. (2009). *Osmanlı Avusturya diplomatik ilişkileri (1526-1791)*, Ukde Yayınları.
- Küçük, A. (1988). Ahid. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt I, s.532-533.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). Dış politika nedir? Türkiye'deki dünü bugünü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXV, Sayı: 1, s. 309-335.
- Kütükoğlu, M. (1994). Diplomatik. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt IX, , s.360-363.
- Kütükoğlu, M. (1988). Ahidname. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt I, s.536-540.
- Kütükoğlu, M. (1998). *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1995). Elkâb. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XI, s.51-54.
- Kütükoğlu, M. (2006). Mürur tezkiresi. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXXII, s.60-61.
- Nâcî, M. (2009). *Lügat-i Nâcî*, Haz. Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nagıyev, F. (1997). Hatman. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XVI, s. 484-485.
- Özcan, A. (2001). Karlofça. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXIV, s.504-507.
- Özcan, A. (2002.). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, s. 260-263.
- Özkan, S. H. (2017). *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İdeal Kültür Yayıncılık, s.15.
- Özkan, S. H. (2007). II.Viyana kuşatması sonrası Türk-İngiliz ilişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Ağustos, s. 189-204.
- Öztürk, Y. (2012). Ukrayna. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XLII, s. 73-75.
- Öztürk, Y. (2017). Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde savaş, diplomasi ve ticaret. *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, Güz s.225-252.
- Öztürk, Y. (2008). Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yönelik dış politikası. *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, Nşr: Mustafa Bıyıklı, Cilt II, s. 217-281.
- Öztürk, Y. (2004). *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, Yeditepe Yayınları.
- Silviu, N. & Gagea A. (2010). Diplomacy in the games of power. Diplomacy of power of diplomacy I. diplomacy of power. *Revista Romana de Geografic Politica*, Year XII, no: 1, s. 29-40.
- Sami, Ş. (2017). Rim maddesi. *Kamus-i Türkî (Latin Harfleriyle)*, Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şakiroğlu, M. H. (2012). Vatikan. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XLII, s. 564-568.
- Tarım, E. Z. (2016). Name-i Hümayun. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Ek-II Cildi, s.345-346.
- Tuncer, H. (2002). *Eski ve yeni diplomasi*, Ümit Yayıncılık.
- Türe, İ. & Kaynar, S. (2017). *Başbakanlık Osmanlı arşivi rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar, Osmanlı tarihi*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 479-482.

Uzunçarşılı, İ. H. (2009). *II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça antlaşmasına kadar, Osmanlı tarihi*, Cilt III-1.Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devlet teşkilatına medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *XVI.yüzyıl ortalarından XVII.yüzyıl sonuna kadar Osmanlı tarihi*, Cilt III-2.Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yalçinkaya, M.A. (2002). XVIII. yüzyıl: Islahat, değişim ve diplomasi dönemi (1703-1789). *Türkler*, Sayı 12, s. 470-502.

Yılmaz, Z. (2006). V. Murad. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XXXI, s. 177-183.

EKLER

Ek I: 1016/1607 Yılı Ahidnamesi

Ek II: 1026/1617-1618 Yılı Ahidnamesi

BAŞKENTLİK GENELİ ARŞİVİ DİRE BAŞKANLIĞI (204)

ADVN.DVE.d.055/1

BAŞKENTLİK GENELİ ARŞİVİ DİRE BAŞKANLIĞI (204)

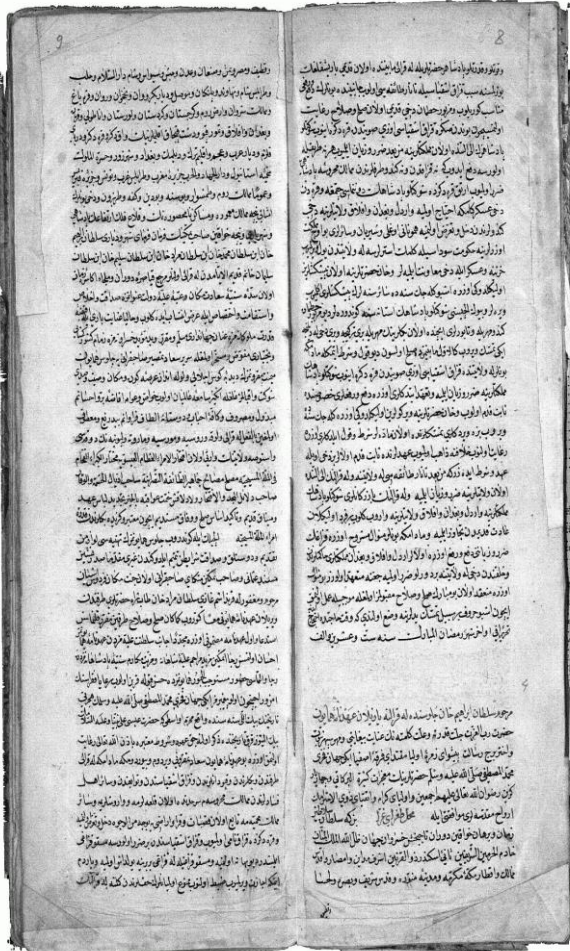
A.DVN.DVE.d.055/1

Ek III: 1050/1640 Yılı Ahidnamesi

Ek IV: 1078/1667 Yılı Ahidnamesi

BAĞARLIK ÇOŞLUKİ AŞİT DABE BAŞKANLIĞI: (80A)

BAĞARLIK ÇOŞLUKİ AŞİT DABE BAŞKANLIĞI: (80B)

A.DVN.DVE.055/1

A.DVN.DVE.055/1

Ek V: 1089/1678 Yılı Ahidnamesi

Ek VI: 24 Receb 1110/26 Ocak 1699 Tarihli Karlofça Antlaşması'nın İçeriğindeki Lehistan Ahidnamesi

BAŞBAKANLIK GENELİ ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (B04)

ADVN.DVE.d 055/1

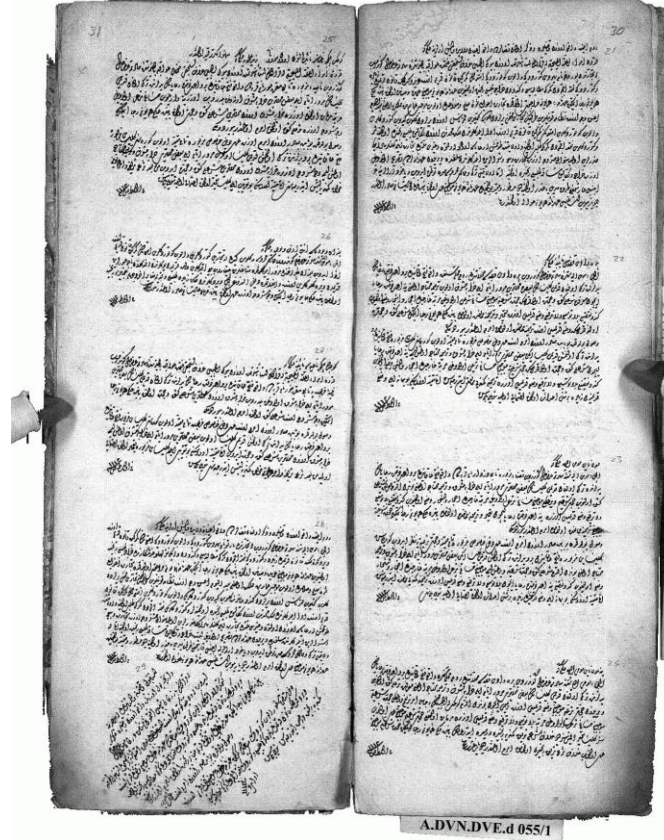
BAŞBAKANLIK GENELİ ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (B04)

ADVN.DVE.d 055/1

Ek VII: Birkaç Hüküm Örneği

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BOA)

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.